

คัมภีร์ฉันทศาสตร์

ความนำ

ศัพท์ภาษาไทยว่า "แพทย์" มาจากศัพท์สันสกฤต "ไวทย" แปลว่า ผู้รู้พระเวท หมายถึงผู้รู้วิชาการต่างๆ ที่ประมวลอยู่ในคัมภีร์พระเวท (คัมภีร์พระเวทฉบับหนึ่งคือ อถรรพเวท เป็นต้นกำเนิดของตำราการแพทย์ และการรักษาโรคด้วยสมุนไพร) และผู้รู้วิชาการรักษาโรค เป็นที่นับถือยกย่องและมีบทบาทมากในสังคม ต่อมากำว่า "ไวทย" จึงมีความหมายเจาะจงหมายถึงผู้รู้วิชาการรักษาโรค

ตำราแพทย์ของไทยที่มีมาแต่โบราณ มีร่องรอยของอิทธิพลความเชื่อ และหลักปฏิบัติต่างๆ ที่ปรากฏในตำราแพทย์ของอินเดีย ดังจะเห็นได้จาก คัมภีร์ฉันทศาสตร์ เป็นตัวอย่าง

ในความหมายกว้าง "ฉันทศาสตร์" คงจะหมายถึงตำราแพทย์โดยรวม

ผู้เรียบเรียงให้ความสำคัญแก่ "พระคัมภีร์ปฐุมจินดาร์" ว่ามีเนื้อหาเป็นหลักของตำราแพทย์ทั้งหมด "ฉันทศาสตร์" จึงมีความหมายครอบคลุมตำราต่างๆ เช่น "ปฐุมจินดาร์ โรคนิทาน อภัยสันดา ตักกะศิลา" เป็นต้น

ส่วนในความหมายแคบ "ฉันทศาสตร์" เป็นชื่อตำราฉบับหนึ่ง เช่นเดียวกับตำราอื่นๆ ที่กล่าวมาแล้ว พิจารณาจากบทไหว้ครู และเนื้อหาที่สอนจรรยาแพทย์ และข้อควรปฏิบัติสำหรับแพทย์ น่าจะนับได้ว่าเป็นตำราฉบับแรกในหนังสือชุดแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ ในความนำนี้จะกล่าวถึง "ฉันทศาสตร์" ตามความหมายแคบนี้

ในวรรณกรรมอินเดียโบราณ คำประพันธ์สั้นๆ ที่ถูกขึ้นมาเพื่อใช้ท่องจำ ข้อความรู้อย่างต่างๆ ในคัมภีร์พระเวท เรียกว่า "สูตร" เฉพาะ สูตร ในคัมภีร์อถรรพเวท (ซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดของตำราการแพทย์อินเดีย) เรียกได้อีกอย่างว่า "ฉันท" (Monier-Williams. 1984:405) ชื่อ "ฉันทศาสตร์" จึงน่าจะมีความหมายว่า ตำรา (ศาสตร์) ที่แต่งเป็นสูตร (ฉันท) ตามอย่างตำราการแพทย์ในคัมภีร์อถรรพเวท และด้วยเหตุที่คัมภีร์อถรรพเวท มีเรื่องราวส่วนใหญ่เกี่ยวกับไสยศาสตร์ด้วย จึงมักเรียกกันว่า "คัมภีร์ไสย" ดังปรากฏในคัมภีร์ฉันทศาสตร์ ที่กล่าวถึงอยู่หลายครั้ง

อย่างไรก็ตาม "คัมภีร์ไสย" ในตำราแพทย์ไม่ได้เน้นความเชื่อเรื่องเวทมนตร์คาถา และอำนาจลึกลับตามแนวไสยศาสตร์ในตำราอินเดีย ที่เชื่อว่าผีสิงเทวดาทำให้เกิดโรคร้ายไข้เจ็บที่ต้องใช้เวทมนตร์รักษา เป็นต้น ถึงแม้ว่าความเชื่อเกี่ยวกับผีสิงเทวดาและเวทมนตร์คาถาจะอยู่ในวิถีของคนไทยนับแต่โบราณตราบนานทุกวันนี้ แต่ใน คัมภีร์ฉันทศาสตร์ กลับไม่ได้กล่าวถึงอำนาจผีสิงเทวดาที่ทำให้เกิดโรคร้ายหรือเวทมนตร์คาถา

ที่ใช้รักษาโรค มีแต่เพียงความเชื่อบางประการที่ไม่อาจอธิบายได้ด้วยเหตุผลทางตรรกะ เช่น ตำแหน่งของ
ซีกพรที่ขึ้นอยู่กับเวลาข้างขึ้นข้างแรม เป็นต้นว่า ขึ้นค่ำหนึ่งอยู่ที่ฟ้าเท้า สองค่ำอยู่ที่หลังเท้า สามค่ำอยู่ที่ศีรษะ
สี่ค่ำอยู่ที่แขน ห้าค่ำอยู่ที่ลิ้น ฯลฯ ซึ่งน่าจะเป็นเพราะอิทธิพลของโหราศาสตร์ที่คนไทยส่วนมากเชื่อกันอย่าง
หนักแน่นอยู่แล้ว (ในตำราแพทย์อินเดียก็ปรากฏความเชื่อทางโหราศาสตร์ เช่น คำอธิบายสมุฏฐานของบาง
โรคว่าเกิดจากตำแหน่งและการโคจรของดวงดาว เป็นต้น)

"คัมภีร์ไสย์" ในคัมภีร์จันทรศาสตร์จึงไม่น่าจะหมายถึงไสยศาสตร์โดยตรง หากแต่เป็นตำราที่มีเนื้อหา
เกี่ยวข้องกับคัมภีร์อรรถรพเวทซึ่งเป็นต้นตำรับของไสยศาสตร์เท่านั้น การที่ผู้ประพันธ์คัมภีร์จันทรศาสตร์เน้น
ความสำคัญของ "คัมภีร์ไสย์" ไว้หลายแห่ง ก็เพื่อให้ผู้อ่านเชื่อถือและปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัดเช่นเดียวกับ
การเรียกชื่อตำราว่า คัมภีร์จันทรศาสตร์ และอ้างที่มาของ "คัมภีร์" ตามความเชื่อที่สืบทอดกันมา

เนื้อหาในตำราจันทรศาสตร์อาจแบ่งเป็นตอนๆ ได้ดังนี้

ตอนที่ ๑ เริ่มด้วยบทไหว้ครู กล่าวถึงคุณสมบัติของแพทย์และสิ่งที่แพทย์ควรรู้ ความสำคัญของ
แพทย์ปรากฏในบทเปรียบเทียบ "กายนคร" ซึ่งเปรียบร่างกายมนุษย์เป็นเมือง และแพทย์เป็นทหารป้องกัน
บ้านเมืองจากข้าศึกคือโรคภัย ในท้ายตอนที่ ๑ มีสังเขปอาการของ ไข้ทับ ๘ ประเภท

ตอนที่ ๒ มีข้อความกำกับว่า "ว่าด้วยคัมภีร์ตักกะศิลา" ขึ้นต้นด้วยบทไหว้พระรัตนตรัย บิคา มารดา
และครูอาจารย์ แล้วกล่าวถึงวิธีสังเกตอาการ ไข้และยารักษา

ตอนที่ ๓ กล่าวถึงกำเนิดโรคภัย ลักษณะของผู้หญิงที่มีน้ำนมคืดหรือน้ำนมขั่ว ลักษณะ ไข้สามชั้นคือ
เอกโทษ ทูรรมโทษ และตรีโทษ

ตอนที่ ๔ กล่าวถึงวิธีสังเกตตำแหน่งซีกพรซึ่งเปลี่ยนไปตามเวลาข้างขึ้นแรม พร้อมทั้งข้อควรระวังต่างๆ

ตอนที่ ๕ กล่าวถึงธาตุทั้งห้าคือ ดิน น้ำ ลม ไฟ และอากาศ ซึ่งเป็นสาเหตุแห่งโรค

ตอนที่ ๖ กล่าวถึงอาการของไข้ป่วง ๘ ประเภท และยารักษา

ตอนที่ ๗ กล่าวถึงกำหนดเวลาโมงยามที่สัมพันธ์กับสมุฏฐานโรค

ตอนที่ ๘ กล่าวถึงโรคท้องร่วงลักษณะต่างๆ

ตอนที่ ๙ มีชื่อว่ามรณญาณสูตร บอกวิธีสังเกตนิมิตของผู้ใกล้ตาย

ตอนที่ ๑๐ กล่าวถึงอาการของโรคทรงประเภทต่างๆ และกล่าวถึงธาตุในร่างกายซ้ำกับตอนที่ ๕ แต่มีเพียงธาตุทั้งสี่ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ

แนวความคิดเกี่ยวกับ ธาตุ ๔ นั้น ปรากฏอยู่ในคัมภีร์แพทย์แผนไทยเกือบทุกเล่ม ได้แก่ "คัมภีร์พระโอสถ พระนารายณ์ พระคัมภีร์มหาโชตรัต พระคัมภีร์โรคนิทาน พระคัมภีร์ปฐมจินดาร์ พระคัมภีร์ธาตุวิภังค์ พระคัมภีร์สรรพคุณยาแลมหาพิภักดิ์ พระคัมภีร์สมุฏฐานวินิจฉัย พระคัมภีร์ธาตุวิวรรณ์ และพระคัมภีร์ธาตุบรรจบ" แต่ธาตุทั้ง ๕ นั้น ไม่ปรากฏในคัมภีร์เล่มใดเลยยกเว้นใน คัมภีร์ฉันทศาสตร์ เท่านั้น

แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์

แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ : ภูมิปัญญาทางการแพทย์และมรดกทางวรรณกรรมของชาติ เป็นหนังสือที่กระทรวงศึกษาธิการได้จัดทำและจัดพิมพ์ เพื่อน้อมเกล้าฯน้อมกระหม่อมถวายเป็นพระราชสักการะแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในมหามงคลสมัยที่ทรงเจริญพระชนมพรรษาครบ ๖ รอบ โดยได้รวบรวมคัมภีร์แพทย์ ครั้ง ร.ศ.๑๒๖ และ ร.ศ.๑๒๘ ซึ่งได้ตรวจสอบรับรองโดยคณะแพทย์หลวงในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ จำนวน ๑๔ คัมภีร์ เผยแพร่แก่ประชาชนทั่วไป ได้แก่

คัมภีร์ฉันทศาสตร์ กล่าวถึงจรรยาของแพทย์ทัพบ ๘ ประการ-โรคทรง-สมุฏฐานแห่งไข้-อติสารมรณญาณสูตร

พระคัมภีร์ปฐมจินดาร์ กล่าวถึงพรหมบุโรหิตแรกปฐมกาล-การปฏิสนธิแห่งทารกกำเนิดโลหิตระดูสตรีครรภ์ทวานกำเนิดโรคกุมารและยารักษา

พระคัมภีร์ธาตุวิภังค์ กล่าวถึงความพิการของธาตุทั้ง ๔

พระคัมภีร์สรรพคุณ (แลมหาพิภักดิ์) กล่าวถึงสรรพคุณของสมุนไพรที่มีคุณค่าทางยาหรือเภสัช

พระคัมภีร์สมุฏฐานวินิจฉัย กล่าวถึงความรู้ในการวินิจฉัยโรค

พระคัมภีร์วโยคสาร กล่าวถึงองค์แห่งแพทย์ ๓๐ ประการ

พระคัมภีร์มหาโชตรัต กล่าวถึงโรคสตรี

พระคัมภีร์ชวดาร กล่าวถึงโรคลมและโรคเลือด

พระคัมภีร์โรคนิทาน กล่าวถึงเหตุและสมมุติฐานของโรค

พระคัมภีร์ธาตุวิวรรณ์ กล่าวถึงเหตุที่ธาตุสี่ไม่ปกติและการแก้ไข

พระคัมภีร์ธาตุบรรจบ กล่าวถึงโรคอุจจาระธาตุ

พระคัมภีร์มูจนาปักขันทิกา กล่าวถึงโรคบุรุษสตรี

พระคัมภีร์ตักกะศิลา กล่าวถึงโรคระบาดอย่างร้ายแรง ไข้พิษทั้งปวง

พระคัมภีร์ไภษย กล่าวถึงโรคที่ทำให้ร่างกายทรุดโทรมไม่แข็งแรง

